www.vitragvani.com

વીર સંવત ૨૪૯૨, અષાઢ વદ ૧૨, શુક્રવાર
તા. ૧૫-૦૭-૧૯૬૬
ગાથા–૮૮, ૮૯ પ્રવચન નં. ૩૫

સમ્યગ્દૃષ્ટિ સુગતિ પામે છે.

सम्माइट्ठी-जीवडइ, दुग्गई-गमणु ण होइ।
जइ जाइ वि तो दोसु णवि, पुव्व-क्किउ खवणेइ।।८८।।

સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને, દુર્ગતિ ગમન ન થાય;
કદી જાય તો દોષ નહિ, પૂર્વ કર્મ ક્ષય થાય. ૮૮.

અન્વયાર્થ :– (सम्माइट्ठी-जीवडइ, दुग्गई-गमणु ण होइ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને ખોટી ગતિઓમાં ગમન થતું નથી. (जइ जाइ वि तो दोसु णवि) જો કદાચિત્ માઠી ગતિમાં જાય તો પણ તેને હાનિ નથી થતી (पुव्व-क्किउ खवणेइ) એ પૂર્વકૃત કર્મનો ક્ષય કરે છે.

આ 'યોગસાર' શાસ્ત્ર છે. 'યોગીન્દ્રદેવ' મુનિ. ૮૮ ગાથા.

सम्माइट्ठी-जीवडइ, दुग्गई-गमणु ण होइ।
जइ जाइ वि तो दोसु णवि, पुव्व-क्किउ खवणेइ।।८८।।

(સમ્યગ્દૃષ્ટિ માઠી ગતિમાં) જાય તો દોષ નથી, પૂર્વનું ખપે છે. એમ કહે છે, 'સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને ખોટી ગતિઓમાં ગમન થતું નથી.' કેમકે પોતાનો આત્મા શુદ્ધ અખંડ નિર્મળ નિર્વિકલ્પ દૃષ્ટિનો આદર છે, દૃષ્ટિમાં પોતાના પૂર્ણ સ્વભાવનો આદર છે. આખા સંસારની અંદર દૃષ્ટિમાં ઉપેક્ષા છે. સમજાણું કાંઈ? સમ્યગ્દૃષ્ટિ 'दुग्गई-गमणु ण होइ' એને દુર્ગતિ ગમન થાય નહિ. કેમકે પોતાનો સ્વભાવ જ્ઞાયક ચૈતન્ય સ્વભાવ સન્મુખનું ઉપાદેયપણું છે અને આખો સંસાર વિકલ્પથી માંડી બધાની તેને ગ્રહણબુદ્ધિ નથી. ગ્રહણબુદ્ધિ નથી અને પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવની ગ્રહણબુદ્ધિ છે. તે કારણે કદાચિત્ ખોટી ગતિમાં જાય તો હાનિ નથી. એ તો 'પૂર્વકૃત કર્મનો ક્ષય કરે છે.' પૂર્વનું બાંધેલું કર્મ છે તેનો તેને નાશ થઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ?

'આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપની ગાઢ રુચિ અને અતીન્દ્રિય સુખનો પરમપ્રેમ ધરાવનાર ભવ્ય જીવને સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહે છે.' પહેલા આનંદથી લે છે. આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર અમૃત સ્વરૂપ છે, આનંદ મારામાં જ છે. અતીન્દ્રિય આનંદની ગાઢ રુચિ અને પરમપ્રેમ જેને અંતર આત્મામાં થઈ ગયો તેના પુણ્ય-પાપ, તેનું બંધન અને તેનું ફળ, તેનો પ્રેમ,

www.vitragvani.com

રુચિ અંતરથી ઊઠી ગઈ. સમજાણું કાંઈ? નાશ થઈ ગઈ, રુચિ નથી.

'ગાઢ રુચિ અને અતીન્દ્રિય સુખનો પરમપ્રેમ ધરાવનાર...' પોતાના આત્મામાં જ અતીન્દ્રિય આનંદ અને શાંતરસ પડ્યો છે. મારી શાંતિ અને આનંદ ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં ક્યાંય મારા સિવાય, શુભરાગમાં પણ મારો આનંદ નથી તો આદર કોનો રહ્યો? સમજાણું કાંઈ? પરમ ગાઢ રુચિ. પોતાના નિર્મળાનંદ અનંત ગુણનો પ્રેમ, તેમાં આનંદનો પ્રેમ છે તો બધા ગુણનો પ્રેમ આવી ગયો.

'તે મોક્ષનગરનો પથિક બની જાય છે.' એ તો છૂટવાની દશાનો પથિક છે, બંધનની દશાના પથિક નથી. કેમકે આત્મા જ મુક્તસ્વરૂપ છે. રાગ, શરીર, કર્મથી મુક્તસ્વરૂપ છે. એવા મુક્તસ્વરૂપની અંતર રુચિ, દૃષ્ટિ, પરિણતિ થઈ ગઈ તો તેને મોક્ષના પંથ તરફની જ તેની પર્યાયમાં ગતિ છે. આત્મા મોક્ષસ્વરૂપ છે.

મુમુક્ષુ :– ક્યા ગુણસ્થાનની વાત છે?

ઉત્તર :– ચોથા ગુણસ્થાનની વાત કરે છે.

મુમુક્ષુ :– લોકો તો સાતમે કહે છે.

ઉત્તર :– દુનિયા ગમે તે કહે. પંડિતજી! અહીં તો ભગવાન આમ કહે છે અને એમ છે. દ્રવ્ય શું ચીજ છે? આત્મદ્રવ્ય શું છે? આત્મદ્રવ્ય અર્થાત્ અનંત આનંદ, અનંત જ્ઞાન આદિ શુદ્ધ સ્વરૂપનો પિંડ તે આત્મા. તે તો મુક્તસ્વરૂપ જ છે. આત્મા રાગ, શરીર, કર્મથી બંધાયેલો છે? વસ્તુ, વસ્તુ બંધાયેલી છે? જો વસ્તુ બંધાય તો વસ્તુનો અભાવ થઈ જાય. પર્યાયમાં, એક સમયની દશામાં રાગ છે. તો પર્યાયબુદ્ધિ જ્યાં ગઈ અને વસ્તુબુદ્ધિ થઈ તો વસ્તુ તો મુક્ત છે. વસ્તુમાં બંધ છે? પદાર્થમાં બંધ છે? પદાર્થના બંધની વ્યાખ્યા શું? કે, પદાર્થ બંધનમાં છે. તેનો અર્થ કે, પદાર્થ છે જ નહિ. એમ છે જ નહિ. સમજાણું કાંઈ?

પદાર્થ શુદ્ધ ધ્રુવ ચૈતન્ય શાશ્વત અનંત આનંદનો સાગર (છે). તેની પર્યાયમાં એક સમયનો રાગ છે, રાગમાં કર્મનું નિમિત્ત પણ છે, તે તો પર્યાયબુદ્ધિ અંશબુદ્ધિમાં દેખાય છે. પણ જ્યાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ એટલે દ્રવ્યદૃષ્ટિનું ભાન થયું, વસ્તુ અખંડ જ્ઞાયકમૂર્તિની દૃષ્ટિ થઈ તો દ્રવ્ય તો મુક્ત છે. સમજાણું કાંઈ? મુક્ત નામ પર્યાયમાં પણ મુક્તિના–છૂટવાના પંથના માર્ગે તે છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ બંધાવાના માર્ગમાં છે જ નહિ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

ભગવાનઆત્મા એ રાગ અને કર્મનો સંબંધ વસ્તુમાં ક્યાં છે? સમ્યગ્દૃષ્ટિની દૃષ્ટિ તો દ્રવ્ય ઉપર છે. દ્રવ્ય નામ વસ્તુ, તો વસ્તુ તો પૂર્ણ મુક્ત જ છે. પૂર્ણ મુક્તની જ્યાં દૃષ્ટિ થઈ ત્યાં રાગ અને કર્મના નિમિત્તના બંધની પર્યાયનું જ્ઞાન રહ્યું, આદર રહ્યો નહિ. સમજાણું કાંઈ? એ ભગવાનઆત્મા પોતાના પૂર્ણાનંદ અને જ્ઞાયક સ્વભાવની પ્રીતિ, ગાઢ રુચિ થઈ તો સ્વરૂપ મુક્ત છે તો પર્યાયમાં પણ મુક્તની દશા સન્મુખ મુક્તિના પંથે ચાલ્યો. એ મુક્તિમાં જાય છે, હવે મુક્તિમાં જ પર્યાય જાય છે. મુક્તિ તરફ જાય છે, બંધ તરફ નથી. જરી

www.vitragvani.com

સમજાણું? જરી સમજાણું એમ કહે છે.

'અતીન્દ્રિય સુખનો પરમપ્રેમ ધરાવનાર...' મોક્ષનગરનો પથિક (બની જાય છે). નગર નામ પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિ, મુક્ત દશા તરફની તેની ગતિ છે, બંધભાવ તરફ ગતિ નથી. સમજાણું કાંઈ? આત્માની કબુલાત હોવી જોઈએ ને? રાગ અને કર્મ નિમિત્તપણે હોવા છતાં, રાગ અવસ્થામાં હોવા છતાં વસ્તુની દૃષ્ટિ કરવી અને વસ્તુમાં દૃષ્ટિ લગાવીને સમ્યક્ પરિણમન કરવું તે તો દૃષ્ટિનું જોર છે ને? રાગ અને કર્મ હોવા છતાં મારામાં નથી. સમજાણું કાંઈ? એવી પોતાના ચૈતન્ય જ્ઞાયક ભાવની, અતીન્દ્રિય આનંદની પરમગાઢ રુચિ જામી ગઈ. બંધ છે, રાગ છે તે જાણવા લાયક છે. જાણવાનું પ્રયોજન છે, બસ! આ તરફ દૃષ્ટિ થઈ તો તે અંતર છૂટવાના માર્ગનો પથિક છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ છૂટવાના માર્ગના પથિક છે. આહાહા..! એ કબુલ કોણ કરે? સમજાણું કાંઈ? એ કોઈને પૂછવા જાવું પડે નહિ કે, હે ભગવાન! મારે કેટલા ભવ છે? પણ મારી ચીજમાં ભવ જ નથી.

કાલે આવ્યું નહિ? ભગવાનઆત્માને ભવનો પરિચય નથી. કળશમાં આવ્યું ને? બરાબર છે. વસ્તુ પદાર્થ ચૈતન્યજ્યોત અનંત ગુણનો સાર, રસકસ, એ ચીજને ભવનો ભાવ કે ભવનો બિલકુલ પરિચય નથી. એ તો પર્યાયના અંશમાં રાગનો, ભવનો પરિચય છે. પર્યાયબુદ્ધિ, અંશબુદ્ધિ છૂટી ગઈ, સ્વભાવબુદ્ધિ થઈ, એવા સ્વભાવમાં ભવનો પરિચય, ભગવાનઆત્મામાં અને આત્માને છે જ નહિ. સમ્યગ્દૃષ્ટિને પણ ભવની શંકા નથી. એમ કહે છે. હું નિઃશંક મુક્ત થવાનો જ છું, અલ્પકાળમાં મારી મુક્તિ છે. અલ્પકાળમાં હું કેવળજ્ઞાન પામીશ. મારે બીજી વાત છે જ નહિ. સમજાણું કાંઈ? એ નિઃસંદેહપણું, નિઃશંકપણાનો અનુભવ એ તો પોતાની દૃષ્ટિનો વિષય થયો. એ કંઈ બહારની ચીજ છે? સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, ભગવાનઆત્મા પોતાનો આખો ધર્મ, ધર્મ, આખા ધર્મીને ધર્મમાં ધારી લીધો, દૃષ્ટિમાં આખા આત્માને ધારી લીધો. આખો પૂર્ણાનંદ પ્રભુ દૃષ્ટિમાં આવી ગયો. તેમાં ભવ છે જ નહિ અને ભવના અભાવ તરફની પર્યાયમાં ગતિ થઈ ગઈ. નિઃસંદેહ થઈ ગયો. એકાદ-બે ભવ મારા પુરુષાર્થની કમી છે તો થશે, તો તે રાગને કારણે છે, મારા જ્ઞાનનું જ્ઞેય છે. મારી માલિકીની ચીજ નહિ, એ મારી ચીજ જ નથી. સહજાત્મસ્વરૂપ પૂર્ણાનંદ એ મારી ચીજ અને તેનો હું સ્વામી છું. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! સમ્યગ્દર્શનની મહત્તા શું! પછી થોડી લેશે, 'રત્નકરંડશ્રાવકાચાર'માંથી બે ગાથા લેશે.

વસ્તુ... એક સમયની પર્યાયમાં દોષ છે, એક સમયની પર્યાયમાં દોષ છે બાકી આખો આત્મા નિર્દોષનો પિંડ છે. તો જ્યારે રુચિ એક સમયના દોષના સંબંધની રુચિ છૂટી ગઈ, મારા સ્વભાવમાં એ એક સમયનો બંધ છે જ નહિ, સ્વભાવમાં નથી. આહાહા..! એ તે કોની દૃષ્ટિ કામ આવે ત્યાં? ભગવાનના વચન ત્યાં કામ આવે? પોતાની મેળે ભગવાનઆત્મા નિઃસંદેહ થઈને પોતાનો શુદ્ધ સ્વભાવનું દૃષ્ટિમાં પરિણમન થયું તો કહે છે કે, મોક્ષનો જ

www.vitragvani.com

પથિક છે. પડી જશે તો? પડી જવાનો પ્રશ્ન ક્યાં છે? વસ્તુ ક્યારેય પડે છે? તો વસ્તુની દૃષ્ટિ પડવાની કદી વાત જ અંદરમાં નથી. સમજાણું કાંઈ? અને પડવાની શંકા છે ત્યાં દ્રવ્યની દૃષ્ટિ રહેતી નથી. એ તો રાગમાં આવી ગયો, રાગની એકત્વબુદ્ધિમાં આવી ગયો. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :– બીજા જીવો કરતા દૃષ્ટિનું જોર કાંઈ જુદી જાતનું હોય છે.

ઉત્તર :– વસ્તુ જ એ છે. સમ્યગ્દર્શન સર્વમાં.. શું કીધું છે? પંડિતજી! 'કરણધાર' કહ્યું છે ને? કરણ શબ્દ છે. કંઠસ્થ નથી. મોક્ષમાર્ગમાં કરણધાર છે. ખેવટિયા છે, નાવડિયા. બધામાં નાવડિયા–નાવ ચલાવનારા છે. 'કરણધાર' લીધું છે. 'સમંતભદ્રાચાર્યદેવ'. બધાનો નાવડિયો છે. ચૈતન્યની આખી નાવ, સ્વભાવ સન્મુખની ધારા ચાલે છે (તેમાં) સમ્યગ્દર્શન છે તે નાવડિયો છે, ખેવટિયો છે. ખેવટિયા સમજ્યા? પાર કરવા માટે. ઓહોહો..! 'રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર'માં બહુ લખાણ કર્યું છે. એના જેવો કોઈ ઉત્તમ પદાર્થ નથી. સમ્યગ્દર્શન વિના જ્ઞાન નથી, તેના વિના ચારિત્ર નથી, તેના વિના કંઈ છે જ નહિ. અને સમ્યગ્દર્શન થયું ત્યાં સર્વસ્વ થઈ ગયું. સમજ્યા?

'તે મોક્ષનગરનો પથિક બની જાય છે. સંસાર તરફ પીઠ ફેરવી લે છે.' લ્યો! એનો અર્થ શું? કે, વિકલ્પાદિથી ઉપેક્ષા જ રાખે છે. આહાહા..! નિર્વિકલ્પ સ્વભાવની અપેક્ષા રાખે છે અને વિકલ્પની ઉપેક્ષા કરે છે. બસ! આ વસ્તુસ્વરૂપ છે. એના ખ્યાલમાં આવવું જોઈએ ને! અંતર દૃષ્ટિમાં આવવું જોઈએ ને! એમ ને એમ બોલે તો કાંઈ પત્તો નહિ ખાય. સમજાણું કાંઈ?

ભગવાનઆત્મા ચૈતન્ય પદાર્થ જ્ઞાયકભાવ પૂર્ણ અમૃતની, આનંદની ગાઢ રુચિ, ગાઢ રુચિ. સમજાણું કાંઈ? જેમ માખી છે તે ફટકડીનો સ્વાદ લે છે, ફટકડી હોય છે ને? ફટકડીનો સ્વાદ લે તો ખારો લાગે છે. સાકરનો આટલો ગાંગડો હોય, આટલો (હોય પણ તેની) મીઠાશમાં એવી લાગી જાય, એવી લાગી જાય કે બાળક ખાતા ખાતા તેનો હાથ લગાડે, તેની પાંખ સાકર ઉપર ચોંટી ગઈ હોય, (બાળકનો હાથ લાગે) તોપણ ખસતી નથી. મીઠાશ લાગી ગઈ છે. ફટકડીનો આવડો મોટો ગાંગડો હોય અને સાકરનો નાનો ગાંગડો હોય પણ એવી (મીઠાશ) લાગી છે. સમજાણું કાંઈ? એમ આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો ઢગલો છે. માખી જેવા ચતુરઇન્દ્રિય પ્રાણીને પણ મીઠાશ લાગે ત્યાંથી રુચિ ખસતી નથી, તો આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો મોટો ઢગલો (છે),

'ચાખે રસ પૂર્ણ કરે છૂટે સૂરિજન સૂરિજન ટોરી' સમજાણું કાંઈ? એ 'આનંદઘનજી' કહે છે. 'ચાખે રસ ક્યું કરી છૂટે?' ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદના દર્શન થયા, પ્રતીત થઈ, સ્વાદ આવ્યો એ 'ચાખે રસ ક્યું કરી છૂટે? સૂરીજન સૂરીજન ટોરી' દેવતાની ટોળી આવે અને કહે, એમ નથી. (તો આ કહે છે), ચાલ, ચાલ! અમને જે અનુભવ થયો છે

www.vitragvani.com

તે ચીજ બીજે ક્યાંય છે જ નહિ. સમજાણું કાંઈ? 'સોહાગન લાગી અનુભવ પ્રીત' સોહાગન સોહાગન કહે છે ને આ? પતિવ્રતા સ્ત્રીને સોહાગણ કહે છે. પતિ હોય ને, પતિ? તેને સૌભાગ્યવંતી કહે છે. એમ 'સોહાગણ લાગી અનુભવ પ્રીત' ભગવાનઆત્મા, એ સોહાગન પ્રીત લાગી. માથે ધણી–આત્મા દેખ્યો. સમજાણું કાંઈ? એ 'આનંદઘનજી'એ લખ્યું છે. સમજાણું કાંઈ?

'સંસાર તરફ પીઠ ફેરવી લે છે. તેનામાં આઠ લક્ષણ અથવા ચિહ્ન પ્રગટ થઈ જાય છે.' એ જરી લખે છે. સંવેગ હોય છે. ધર્મનો પ્રેમ, ધર્મનો વેગ. (૧) સંવેગ–જ્ઞાનીને સ્વભાવ તરફનો વેગ છે. (૨) નિર્વેદ–સંસાર તરફથી ઉદાસ છે. સંવેગ અસ્તિ છે, (નિર્વેદ) વૈરાગ્ય છે. સમજાણું કાંઈ? સ્વભાવ શુદ્ધ આત્મા તરફનો વેગ, ગતિ, વીર્ય, રુચિ અનુયાયી વીર્ય, રુચિ અનુયાયી વીર્ય, શુદ્ધ સ્વભાવની રુચિ થઈ તો વીર્ય, રુચિને અનુસાર જ વીર્ય ગતિ કરે છે. તેનું નામ સંવેગ કહે છે. વૈરાગ્ય–સંસાર પરિભોગ, આખા સંસારથી વૈરાગ્ય. (આત્મામાં) સંવેગ, અહીંયાં (નિર્વેદ). 'સંસારની ચારે ગતિઓમાં આકુળતા છે. આ શરીર કારાગાર છે. ઇન્દ્રિયોના ભોગ અતૃપ્તિકારક અને નાશવંત છે.' એવો વૈરાગ્ય (છે). વૈરાગ્ય, હોં! દ્વેષ નહિ (કે) આ વિષય આવા છે, આ શરીર આવું છે. એ તો જ્ઞેય છે. એ તરફનો પ્રેમ છે તે છૂટી ગયો છે અને સ્વભાવ તરફનો પ્રેમ થઈ ગયો છે.

(૩) નિંદા–પોતાને જરી રાગ આવે છે તો અંતરમાં ખેદ (થાય છે કે), આ શું? અરે..! આ શું? જુઓ! સમકિતીને ભોગ પણ હોય છે પણ તેમાં નિંદા (થાય) છે. અરે..! અમારી ચીજમાં અમે એકાકાર થવા માગીએ છીએ એમાં આ શું? નિંદા કરે છે.

(૪) ગર્હા–ગુરુ પાસે ગર્હા કરે છે. સમજાણું કાંઈ? પોતાની નબળાઈની નિંદા કરતા રહે છે. જુઓ! સ્વામી 'કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા'માં લીધું છે, આત્માનું ભાન થયું, સમ્યગ્દર્શન થયું, અનંતાનુબંધીનો અભાવ થયો તો પર્યાયમાં પોતાને તુચ્છ જોવે છે. અરે..! અમારી પર્યાય ઘણી ઓછી છે. ક્યાં ભગવાન કેવળજ્ઞાનની દશા, ક્યાં સંતોની ચારિત્રની રમણતાની ઉગ્ર-ઉગ્ર સ્વસંવેદનની દશા! સમજાણું કાંઈ? એ પાંચમી (ગાથામાં) લીધું છે ને? પ્રચુર સ્વસંવેદન. ('સમયસાર'માં) 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' કહે છે, અમને તો અમારા ગુરુની કૃપા થઈ છે. અમને ગુરુએ ઉપદેશ આપ્યો, ભગવાન તું શુદ્ધાત્મા છો ને! લ્યો! આખું બાર અંગ એમાં આવી ગયું. અમારા ગુરુએ અમને, સર્વજ્ઞથી માંડી અમારા ગુરુ પર્યંત, અપરગુરુ... એ પાંચમી ગાથામાં આવે છે, એ સર્વજ્ઞ કે જે વિજ્ઞાનઘન છે અને અમારા ગુરુ પણ વિજ્ઞાનઘન છે. અલ્પ થોડા છે એમ નહિ, બધા વિજ્ઞાનઘન લીધા છે. એવો સંસ્કૃતમાં પાઠ છે. વિજ્ઞાનઘન-મગ્ન છે ને! એમાં લીધું. અંતર્મગ્ન, અંતરનિમગ્ન છે, એવો પાઠ છે. અપરગુરુ ભગવાનથી માંડીને અમારા ગુરુ વિજ્ઞાનઘનમાં અંતર નિમગ્ન છે. ત્યાં એટલી વ્યાખ્યા કરી. તેમણે અમારી ઉપર કૃપા કરી અમને ઉપદેશ આપ્યો. અમારી પાત્રતા હતી, એમ ન લીધું. એવો પાઠ

www.vitragvani.com

છે. શું (ઉપદેશ) આપ્યો?

ભગવાન! તું આત્મા શુદ્ધ છો ને! આહા..! એવો ઉપદેશ આપ્યો. અને અમને પ્રચુર સ્વસંવેદન પ્રગટ થયું. મુનિ છે ને! સમ્યગ્દૃષ્ટિમાં સ્વસંવેદન છે, પ્રચુર નથી. મુનિ છે, ચારિત્ર દશા છે, પ્રચુર સ્વસંવેદન, પ્રચુર સ્વસંવેદન. ઓ..હો..હો...! અમારા અનુભવથી, અમારા વૈભવથી અમે કહીએ છીએ, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

(અહીંયાં) કહે છે કે, થોડો પણ દોષ હોય તો કમી દેખાય છે. અરે..! અમારી પર્યાય. પૂર્ણ કેવળજ્ઞાન અતીન્દ્રિય આનંદની પૂર્ણ દશા હોવી જોઈએ, (એમાં) આ શું? સમજાણું કાંઈ? એવી નિંદા (કરે છે). હોંશ ન હોય કે રાગ હો તો હો, ભલે હો, એમ નહિ. સમજાણું કાંઈ? પરમાત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય તરફનો ઝુકાવ છે તો રાગ તરફની નિંદા, ગર્હા થાય છે, એવું તેનું લક્ષણ છે. સમજાણું કાંઈ?

(૫) ઉપશમ–'આત્માનુભવના પ્રતાપે તેનામાં સહજ શાંતભાવ જાગૃત રહે છે.' ઉપશમની વ્યાખ્યા કરી. અકષાય પરિણતિ સદાય જાગૃત રહે છે. સદાય અકષાય ભાવ સાક્ષીની જાગૃતિ છે.

(૬) ભક્તિ–'સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને જિનેન્દ્રદેવ, નિર્ગ્રંથ ગુરુ અને જિનવાણીની ગાઢ ભક્તિ હોય છે.' શુભભાવ છે ને? શુભભાવ. 'સ્તુતિ, વંદના, પૂજા અને સ્વાધ્યાય કરતા રહે છે. તેમને મોક્ષના સહકારી જાણે છે.' મોક્ષમાં એ નિમિત્તરૂપે ભાવ છે. એ શુભભાવ નિમિત્તરૂપે સહકારી છે. મારો સ્વભાવ સાધન છે.

(૭) વાત્સલ્ય–'સાધર્મી ભાઈ અને બહેનો ઉપર...' પ્રેમ છે. 'ધાર્મિક પ્રેમ રાખે છે,...' ધાર્મિકની સાથે વાત છે ને! એમાં શું છે? હેં? સાધર્મીની વિશેષ દશા જોઈને તેને દ્વેષ નથી આવતો. (એને એમ થાય કે), ઓ..હો..! મારે પણ ઉગ્રતામાં જાવું છે, તેને ઉગ્રતા થઈ ગઈ. ધન્ય અવતાર, ભાઈ! એમ નથી કે અમારો શિષ્ય કેમ વધી ગયો? આને તો ચાર જ્ઞાન થઈ ગયા અને અંતર્મુહૂર્તમાં કેવળજ્ઞાનની તૈયારી થઈ ગઈ. બહુ સારુ, અલૌકિક વાત છે. અમારે જે જોઈએ છે તે તેને પ્રાપ્ત થાય છે, બહુ સારુ. (એમ) પ્રેમ રાખે છે. સાધર્મી પ્રત્યે તેને (પ્રેમ આવે છે). (પોતાથી) અધિક જોઈને દ્વેષ નથી આવતો. લોકોમાં તો પોતા કરતા વધારે પૈસા જોવે તો દ્વેષ આવે છે. આપણી પાસે પાંચ લાખ અને એની પાસે દસ લાખ (થઈ ગયા). 'મલૂકચંદભાઈ'! તેના છોકરા પાસે એક કરોડ, બે કરોડ છે ને! તોપણ બીજા ઉપર દ્વેષ આવે કે, અમારી પાસે બે કરોડ અને એની પાસે પાંચ કરોડ? એમ દ્વેષ આવે છે. અહીંયાં તો સાધર્મીની વિશેષ ગુણની દશા જોઈને પ્રેમ આવે છે. ઓ..હો..! ધન્ય અવતાર! સમજાણું? એમ પ્રેમ છે. એમાં આવ્યું નહિ? '...' 'રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર'. ધર્મ કંઈ ધર્મી વિના હોતો નથી. ધર્મીજીવ વિના ધર્મ હોતો નથી તો જેને ધર્મી ઉપર પ્રેમ નથી તેને ધર્મ ઉપર પ્રેમ નથી. 'રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર'. આચાર્યોએ તો વસ્તુના સ્વરૂપનું મહા

www.vitragvani.com

કથન એવી પદ્ધતિથી કર્યા છે. વાત્સલ્ય છે.

(૮) અનુકંપા છે. પ્રાણીમાત્ર ઉપર દયા છે. કોઈની સાથે 'અન્યાયનો વ્યવહાર કરતા નથી.' એમ લીધું છે. પછી લીધું છે, સમ્યગ્દૃષ્ટિને ૪૧ પ્રકૃતિનો બંધ નથી.

'તે તો દેવગતિ અથવા મનુષ્ય ગતિમાં જ જન્મ લે છે. જો તિર્યંચ કે મનુષ્ય સમ્યગ્દૃષ્ટિ થાય તો તે સ્વર્ગના દેવ થાય છે. જો નારકી દેવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ થાય તો ઉત્તમ મનુષ્ય થાય છે. સમ્યક્ત્વ પામ્યા પહેલાં જો તિર્યંચનું કે મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધી લીધું હોય તો ભોગ ભૂમિમાં તિર્યંચ કે મનુષ્ય તરીકે જન્મે છે અને જો નરકનું આયુષ્ય બાંધી લીધું હોય તો સમ્યક્ત્વ સહિત પહેલી નરકમાં જન્મે છે. ત્યાં પણ સમભાવથી દુઃખ સુખ ભોગવી લે છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ સદાય સુખી રહે છે.'

'બાહર નારકી કૃત દુઃખ ભોગત, અંતર સુખમેં ગટાગટી'. લ્યો, આ લાકો કહે છે, સમકિત એટલે શ્રદ્ધા. એમ નથી, ભગવાન! જુઓ! 'બાહર નારકી કૃત દુઃખ ભોગત, અંતર સુખ મેં ગટાગટી.' અંતર આનંદના પ્રેમની અધિકતામાં તેને આનંદ છે. જેટલો કષાયભાવ છે તેટલું દુઃખ છે. તેની ગૌણતા કરીને પોતાની અધિકતા સ્વભાવ તરફ કરે છે. સમજાણું કાંઈ? (સમ્યગ્દૃષ્ટિ) મનુષ્ય નરકમાં જાય તોપણ સુખી છે અને મિથ્યાદૃષ્ટિ નવમી ગ્રૈવેયકે જાય તોપણ દુઃખી છે. એ અહીંયાં કહે છે. કહ્યું ને?

'सम्माइट्ठी-जीवडई, दुग्गई-गमणु ण होइ' અને કદાચિત્ જાય તો શું છે? એ તો .. જાય છે. સમયે સમયે જડ કર્મની નિર્જરા થાય છે અને રાગની અશુદ્ધતાની પણ નિર્જરા થાય છે. 'નિર્જરા અધિકાર'માં આવ્યું ને? ભાવ અશુદ્ધિની પણ નિર્જરા થાય છે અને દ્રવ્યકર્મની પણ નિર્જરા થાય છે. પહેલી ગાથામાં દ્રવ્યકર્મની નિર્જરા કહી, બીજી ગાથામાં ભાવકર્મની (નિર્જરા) કહી. ક્ષણે ક્ષણે અશુદ્ધતા ખરે છે અને દ્રવ્યકર્મના રજકણ પણ ખરે છે. સ્વભાવ તરફની અધિક દશા છે ને! તો કહે છે...

'રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર'માં કહ્યું છે–' દાખલો આપ્યો છે. 'સમ્યગ્દર્શનથી શુદ્ધ જીવ વ્રતરહિત હોવા છતાં પણ...' લ્યો! ભગવાનઆત્મા, જેને અંતર સમ્યગ્દર્શન સૂર્ય પ્રગટ થયો, સમ્યગ્દર્શન-રવિ પ્રગટ થયો. 'વ્રતરહિત હોવા છતાં પણ એવા પાપ નથી બાંધતો જેનાથી તે નારકી થાય,...' એવા પાપ નથી. 'તિર્યંચ થાય, નપુંસક થાય, સ્ત્રી થાય, નીચ કુળમાં જન્મ લે,...' અરે..! 'અંગહીન હોય,...' એવા કર્મ નથી બાંધતો. પોતાના પૂર્ણ પરમાત્મ સ્વભાવનું દૃષ્ટિમાં ભાન થયું પછી વળી બહારના અંગ હીન મળે એવા પુણ્ય શા માટે બાંધે? સમજાણું કાંઈ? 'અલ્પાયુવાળો...' હોય એમ નહિ અને 'દરિદ્રી..' ન થાય.

'સમ્યગ્દર્શનથી પવિત્ર જીવ ઓજ,...' ઓજ.. ઓજ.. ઓજસ્વી પરાક્રમી દેખાય. નમાલા જેવા ન દેખાય. પોતાના પુરુષાર્થનું પરાક્રમ અંદરથી, હોં! બહારના પરાક્રમની વાત નથી. 'તેજ...' પ્રતાપ, અંતર પ્રતાપ (હોય). પ્રભુત્વશક્તિ ખીલી છે ને! પ્રભુત્વશક્તિનો અર્થ

www.vitragvani.com

'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે' એવો (કર્યો છે કે), સ્વતંત્રતાથી શોભિત અખંડ પ્રતાપ, જેનો પ્રતાપ કોઈ ખંડ ન કરી શકે (એવી) પ્રભુતા શક્તિ આત્માની છે. એવા શક્તિવાનનું ભાન થયું તો પોતાનો પ્રતાપથી બીજાનો પ્રતાપ તેમાં લાગુ પડતો નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ?

'વિદ્યા...' જુઓ! સમ્યગ્દૃષ્ટિ સારી વિદ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે. ઓજ લઈને ગયા છે ને! 'વીર્ય...' પુરુષાર્થ.. પુરુષાર્થ–બળ. 'યશ...' સમ્યગ્દૃષ્ટિ પુણ્ય બાંધે તેમાં યશ જ હોય. શું તે પાપી છે? સમજાણું કાંઈ? 'શ્રેણિક' (રાજા) સમ્યગ્દૃષ્ટિ તીર્થંકર ગોત્ર બાંધીને ગયા છે. બહાર નીકળશે (પછી) તીર્થંકર (થશે). ઓહોહો..! માતાના પેટમાં આવ્યા પહેલા છ મહિના પહેલા દેવો આવશે. અહો..! માતા! હે રત્નકૂખધારિણી! રત્નને કૂખમાં ધરનારી માતા–જનેતા તારી કૂખે ભગવાન આવે છે. મોટો માણસ આવે ત્યારે પહેલા સાફ કરવા નથી જતા? કોઈ માણસ આવવાનો હોય તો બે કલાક, ચાર કલાક પહેલા જમીન સાફ કરે, પાણીનો ગોળો ભરે, કરે છે કે નહિ અહીં? રાજા આવતા હોય તો સાફ કરે. મકાન-બકાન સાફ કરે. એમ કંઈ આવે? ત્રણલોકના નાથ ભલે નરકમાંથી આવે. આહાહા..! માતા! તમારું પેટ સાફ કરવા આવશે. કોણ આવે છે? ત્રિલોકનાથ ભગવાન. એટલા પુણ્ય. સમ્યગ્દર્શન સહિત શું નીચ ગતિ, હલકી ગતિમાં જાય? અને હલકી ગતિ નરકમાં ગયા તોપણ કર્મની નિર્જરાને કારણે ગયા છે, એમ અહીંયાં કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

'વૃદ્ધિ...' વૃદ્ધિ.. વૃદ્ધિ. એને શુદ્ધિની વૃદ્ધિ જ થાય છે. બાહ્યના પુણ્યની પણ વૃદ્ધિ થાય છે. 'અને વિજય પ્રાપ્ત કરનાર...' છે. પોતાનો વિજય છે. અમે કદી પડવાના નથી. અમારો વિજય છે, અમારો વિજય છે. અમારી ધજા ઉપર છે. 'णाणसहावाधियं मुणदि आदं' રાજાની ધજા ઉપર હોય છે ને? એમ અમારો જય છે, વિજય છે. રાગનો, કર્મનો પરાજય છે. મૂઢ (એમ કહે), કર્મ એવા આવે છે, મને મારી નાખે છે. એલા..! કર્મમાં તું શક્તિ માને છે અને તારામાં શક્તિ નથી? સમજાણું કાંઈ? એ તો પરદ્રવ્ય છે. એનામાં શક્તિ (માને છે), અરે..! ભગવાન! આવા કર્મ છે. હું એવો પુરુષાર્થ કરું કે, ક્ષણમાં કેવળજ્ઞાન લઉં, એમ કેમ નથી લેતો? સમજાણું કાંઈ? મારા આત્મામાં એક ક્ષણમાં એવો ઉગ્રપણે ઝુકી જાઉં કે સર્વજ્ઞપદ (પ્રગટ થઈ જાય). સર્વજ્ઞપદ પડ્યું છે, પ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ છે. તેને એવી શંકા નથી થતી કે, મને કર્મ આવશે ને પેલા આવશે, એવી શંકા ધર્મીને થતી નથી. વૃદ્ધિ જ થાય છે, વિજય પ્રાપ્ત (કરનાર છે).

'મહા કુળવાન,...' સમ્યગ્દૃષ્ટિ મહા કુળવાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હલકા કુળમાં (ન આવે). 'મહા ધનવાન...' પછીની વાત છે, સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કર્યા પછી મહા ધનવાન (થાય). 'મનુષ્યોમાં મુખ્ય થાય છે.' અહીંયાં આત્માને મુખ્ય કર્યો તો બહારમાં પણ બધામાં મુખ્ય કેમ ન થાય? એવા પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બંધાઈ જાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

www.vitragvani.com

સમ્યગ્દૃષ્ટિનું શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય.

अप्प-सरुवहँ जो रमइ, छंडिवि सहु ववहारु।
सो समाइट्ठी हवइ, लहु पावइ भवपारु।।८९।।

આત્મસ્વરૂપે જે રમે, તજી સકળ વ્યવહાર;
સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ તે, શીઘ્ર કરે ભવપાર. ૮૯.

અન્વયાર્થ :– (**जो सहु ववहारु छंडिवि**) જે સર્વ વ્યવહારને છોડીને (**अप्प-सरुवहँ रमइ**) પોતાના આત્માના સ્વરૂપમાં રમણતા કરે છે (**सो समाईट्ठा हवई**) તે જ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે. (**लहु पावई भवपारु**) તે શીઘ્ર જ સંસારથી પાર થઈ જાય છે.

---

૮૯. 'સમ્યગ્દૃષ્ટિનું શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય.' વસ્તુ એવી જ છે. હીરાને કાંઈ કોથળામાં રાખે છે? આ બોરી.. બોરી હોય છે ને? ચોખાની બોરી. હીરા એમાં રાખે છે? બારદાનમાં હીરા રાખે છે? હીરા તો મોટી મખમલની ડબ્બીમાં રાખે. એમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાય તો ઉત્તમ માતા-પિતા હોય ત્યાં જાય. ડબ્બી એવી હોય. એ સહજ પૂત્રનો સ્વભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? લલચાવવાની વાત નથી. એનું પુણ્ય પણ લોકોત્તર પુણ્ય છે. સમ્યગ્દર્શન પછી જન્મ લીધો. સમજાણું કાંઈ?

'શ્રીમદ્' એકવાર પત્રમાં લખે છે, આ દેહ પહેલા જો ન મળ્યો હોય તો હવે પછી આ દેહ મને નહિ મળે. આ દેહ નહિ મળે, બીજો આવો નવો દેહ મળશે કે પૂર્વે અનંતકાળમાં નહિ મળ્યો હોય. સમ્યક્ની ભૂમિકામાં જે વિકલ્પ આવ્યો અને પુણ્ય બંધાયું એવું અનંતકાળમાં નથી બંધાણું. સમજાણું કાંઈ? ઈ જાત જુદી છે, શરીરના રજકણની જાત જ જુદી થઈ જાય છે, ભગવાનને જેમ પરમ ઔદારિક થઈ જાય છે.

સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્ઞાની જાય ત્યાં અનંતકાળમાં એવા સમ્યક્ભાવમાં, ભૂમિકામાં એવું પુણ્ય એમણે કદી નહોતું બાંધ્યું. એ ભૂમિકામાં એવું પુણ્ય બાંધે છે કે એના ફળરૂપ એવું શરીર મળે (કે) નિરોગ, સુંદર આદિ બધું (હોય). એ વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. સમજાણું કાંઈ? પુણ્ય-પાપની સ્થિતિ ઘટે છે. પાપનો રસ ઘટે છે, પુણ્યનો રસ વધે છે. શું (કહ્યું)? સમ્યગ્દૃષ્ટિને પુણ્યનો રસ વધે છે. પાપની સ્થિતિ ઘટે છે, પુણ્યની સ્થિતિ ભલે ઘટે, રસ ન ઘટે. રસ તો ચડતો જાય છે. જ્ઞાન જેમ વધતું જાય તેમ રસ તેનો ચડી જાય. પૂરું થઈ જાય તો છૂટી જાય છે. સમજાણું કાંઈ? એ શાસ્ત્રનું લખાણ છે. એ વસ્તુનું સ્વરૂપ છે એમ બતાવે છે.

अप्प-सरुवहँ जो रमइ, छंडिवि सहु ववहारु।
सो समाइट्ठी हवइ, लहु पावइ भवपारु।।८९।।

લો, ભારે, ભાઈ! 'જે સર્વ વ્યવહારને છોડીને...' સર્વ વ્યવહારનો અર્થ–ભગવાનની શ્રદ્ધા

www.vitragvani.com

રાગાદિનો વિકલ્પ એ પણ વ્યવહાર છે. વ્યવહાર રત્નત્રયનો વિકલ્પ તે વ્યવહાર છે. 'સર્વ વ્યવહારને છોડીને...' આહાહા..!

મુમુક્ષુ :– વ્યવહારથી તો મુક્ત છે ને.

ઉત્તર :– મુક્ત જ છે. સમ્યક્‌માં સ્વભાવની એકતાબુદ્ધિ થઈ (તો) રાગથી મુક્ત છે. રાગ છે ખરો (પરંતુ) સ્વભાવમાં નથી, દૃષ્ટિમાં નથી, દૃષ્ટિના વિષયમાં નથી. એ (વ્યવહાર) તો પરવિષય થઈ ગયો. વ્યવહાર છે ખરો પણ જેમ પરદ્રવ્ય છે એમ જ્ઞાનીને વ્યવહાર પરદ્રવ્યરૂપ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

'સર્વ વ્યવહારને છોડીને પોતાના આત્માના સ્વરૂપમાં રમણતા કરે છે.' ભગવાનઆત્મા..! સમજાણું કાંઈ? પોતાનો શુદ્ધ પ્રભુ તરફનો અંતર ઝુકાવ (છે), જ્યાં અનંતાઅનંત ગુણનો પિંડ પ્રભુ, અનંતાઅનંત ગુણ! ઓહોહો..! જે ત્રણકાળના સમય કરતાં અનંતાનંત ગુણ પડ્યા છે, એવો પ્રભુ ત્રણકાળનો કોળિયો કરી ગયો. ઓહોહો..! સમજાણું કાંઈ? એવા અનંતાઅનંત ગુણનો પિંડ આત્મા, તેના અનુભવથી.. સમજાણું? તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ (તેમાં) રમણ કરે છે. અને 'શીઘ્ર જ સંસારથી પાર થઈ જાય છે.' ઉદયને પાર કરી દે છે. પોતાની પૂર્ણ પ્રાપ્ત કરીને ઉદયનો અભાવ કરી નાખે છે. સમજાણું કાંઈ?

'જેને નિર્વાણ જ એક ગ્રહણ યોગ્ય પદ દેખાય છે,...' પૂર્ણ શુદ્ધ જે ધ્યેયમાં છે તે જ ગ્રહણ યોગ્ય દેખાય છે. 'ચારે ગતિઓની સર્વ કર્મજનિત દશાઓને ત્યાગવા યોગ્ય સમજે છે, જે અનંત જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, વીર્યની પ્રાપ્તિને પરમ લાભ સમજે છે.' પોતાની શુદ્ધિની વૃદ્ધિને જ પરમ લાભ સમજે છે. આહાહા..! બહારમાં ચક્રવર્તીનું પદ મળ્યું તો લાભ થયો એમ સમકિતી નથી માનતા. પોતાના અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ પડ્યા છે તેમાંથી શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય તે જ મારો લાભ છે, તે જ મારો લાભ છે. લાભ સવાયા, તમારે લખે છે ને? વાણિયા લખે, લાભ સવાયા. એ લાભ શેના? ધૂળના–પૈસાના? હેં? 'મલૂકચંદભાઈ'! શું છે?

અહીં તો લાભ સવાયા. લાભ બમણા, લાભ તમણા, લાભ અનંતગુણા. આહાહા..! ભગવાનને ઘરે ક્યાં ખામી છે તો અનંતગુણું પ્રાપ્ત ન કરે? પૂર્ણાનંદ પ્રભુ છે. આહાહા..! પોતાના સ્વરૂપની જ્યાં નિઃશંક દૃષ્ટિ થઈ ગઈ (તો એ) મોક્ષના માર્ગે ચાલ્યો. અલ્પકાળમાં મોક્ષ (જાશે), સંસાર-ફંસાર છે જ નહિ. ભગવાનને પૂછવું ન પડે કે, મહારાજ! અમારે કેટલા ભવ છે? અરે..! ચાલ.. ચાલ! તને શંકા છે તો ભગવાન જાણે છે કે શંકા છે. તું નિઃશંક છો તો ભગવાન જાણે છે કે તું નિઃશંક છે. ભગવાન તને કરી દ્યે છે? સમજાણું કાંઈ? 'જે જે દેખી વીતરાગને, તે તે હોસી વીરા, અનહોની કબહૂ ન હોસી, કાહે હોત અધિરા' તારી દૃષ્ટિ સ્વભાવ ઉપર પડીને જો શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થઈ (તો) ભગવાન એમ જોવે છે, ભગવાન એમ જોવે છે. સમજાણું કાંઈ? 'પરમ લાભ સમજે છે.'

'હું સર્વ સિદ્ધ સમાન શુદ્ધ છું.' હું સર્વ શુદ્ધ. સર્વ શુદ્ધનો અર્થ થોડું શુદ્ધ એમ નહિ.

www.vitragvani.com

હું વસ્તુ છું, તે તો સર્વ શુદ્ધ છે અને દૃષ્ટિનો વિષય દ્રવ્ય છે. એ દૃષ્ટિએ સર્વ શુદ્ધને જ સ્વીકારી છે. સમજાણું કાંઈ? સિદ્ધ સમ. 'સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો' એ 'બનારસીદાસ'માં આવે છે. નહિ? 'ચેતન રૂપ અનૂપ અમૂરત સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો' બસ! એટલી વાત. પછી મોહ મહાતમ એ તો અનાદિની વાત છે.

'વ્યવહારદૃષ્ટિમાં કર્મનો સંયોગ છે તે ત્યાગવા યોગ્ય છે એમ સમજે છે, જે સંસારવાસમાં ક્ષણ માત્ર પણ રહેવા ઇચ્છતા નથી..' આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? એવો રોગ આવે.. શું કહે છે? આ પગમાં થઈ જાય છે ને? ઊલટી ને ઝાડા. કોલેરા! આહાહા..! એ ચાહે છે કે રોગ રહેજો? હેં? 'મલૂકચંદભાઈ'ને ખબર છે, બે છોકરાને મૂકીને.. તમે હતા? આ તો ઓલા બે છોકરા નહિ તમારે? માંડલમાંથી બે યુવાન ભાઈ. બધું માણસ હતું, કોલેરા થઈ ગયા. મા-બાપ સાથે. જંગલમાં પાંચસો-છસો કેટલા માણસ સાથે હતા, પછી એને કોલેરા થઈ ગયા. છોકરા ચાલી શકે નહિ. સાથે માલ નહિ, મકાન નહિ, વાહન નહિ. બેયને જંગલમાં મૂકી દીધા. જંગલમાં મૂકીને એના મા-બાપ ચાલ્યા ગયા. ભાઈ! અમે શું કરીએ? અમે રહીએ તો અમે મરશું. અહીં કોઈ સાધન નથી. આસપાસ પચીસ-પચાસ ગાઉમાં કોઈ ગામ નહિ. આ તો સાથે કાફલો છે, જ્યાં જશો (ત્યાં આવશું). ચોખા અને દાળ સાથે રાખતા. થોડું ખાઈને પૂરું કરે. આ બે જુવાન માણસ, હોં! આહાહા..! એ મા-બાપ એને દેખતા જંગલમાં ચાલ્યા ગયા. કોલેરા થયેલો, ઉપાડે કોણ? ચલાવે કોણ? દે કોણ? રાખે કોણ? આહાહા..! એ જંગલમાં બે જુવાન એકલા. એમાં વારાફરતી મર્યા હશે. મડદું અને આ એકલો. આહાહા..! શું થાય? જગતની દશા નિરાધાર અશરણ (છે). શરણ તો અંદરમાં આત્મા છે.

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– હા, પણ છે ને! ઇ મેં જોયું છે. આપણે જ્યારે છપ્પનિયાનો પ્લેગ હતો ને? પ્લેગ હતો. આ તો (સંવત) ૧૯૫૭ની સાલ. દીક્ષા પછી નહિ, આ તો સંસારમાં (હતા ત્યારની વાત છે). ૧૯૫૬ અને ૧૯૫૭ની સાલમાં પ્લેગ હતો, મોટો પ્લેગ. ઉનાળામાં અમને ખબર છે, અમે નાના છોકરાઓ, બાળક. ડેલો–દરવાજો (હોય ત્યાં) સાત-આઠ જણા મર્યા હોય, પડ્યા હોય. અને આ છપ્પનિયામાં જુઓને મર્યા નહિ? છપ્પનિયામાં દુકાળ (હતો), પ્લેગ નહિ, દુકાળ પડ્યો હતો. દુકાળ પડ્યો હતો ત્યારે દરવાજાની (બહાર) એક આમ, એક આમ. એક મરી ગયો હોય, એક જીવતો હોય, મરવાની તૈયારી હોય. આમ નજરે દેખ્યા છે. ૧૯૫૬માં દસ વર્ષની ઉંમર હતી. અને ૧૯૪૬માં જન્મ. અત્યારે નજરે તરે છે, હોં! એક રોતો હતો, એક મરતો હતો, મરી ગયેલો હતો. રાતે-જંગલમાં. આ તો બધું નજરે જોયું છે. બે ભાઈને રાખ્યા હશે. પહેલો-પછી મર્યા હશે ને? છપ્પનિયાના દુકાળની વાત છે, લ્યો! પેટ ખાલી,.. મરી ગયા. ઘઉંની ઘૂઘરી આપતા, દરબાર તરફથી ઘઉં.. ઘઉં.. આમ મૂઠો ભરીને આપતા. ખાય પછી પાણી પીવે ને મરતા. બહુ વધારે ખાતા. બધું જોયું

www.vitragvani.com

હતું, હોં! દસ વર્ષની ઉંમરે જોયું હતું. આહાહા..! કોઈ શરણ (છે)? ભાઈ પડ્યો હોય, મરતો હોય તો (કહે), ભાઈ..! ઓલો પણ મરવા પડ્યો હોય. કરવું શું? કરે કોણ? આહાહા..! સમકિતી ક્ષણવાર પણ સંસારમાં રહેવા ઇચ્છતા નથી. સમજાણું કાંઈ? છે કે નહિ અંદર?

'જે જાણે છે કે નિર્વાણનો ઉપાય માત્ર એક પોતાના શુદ્ધ આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવમાં લીનતા છે.' ચારિત્રની પ્રતીત થઈ ગઈ છે. પોતાના સ્વરૂપમાં લીનતા કરવી તે ચારિત્ર છે અને તે ચારિત્ર વિના કદી મુક્તિનો બીજો કોઈ ઉપાય છે જ નહિ. સમજાણું કાંઈ? 'તેનો નિશ્ચિંતપણે અભ્યાસ ત્યારે જ બને જ્યારે સર્વ વ્યવહારનો ત્યાગ કરવામાં આવે,...' જુઓ! સર્વ વ્યવહાર. મુનિપણામાં જે પંચ મહાવ્રતાદિનો વિકલ્પ છે તે વ્યવહારને પણ છોડીને અંદરમાં ધ્યાન કરે ત્યારે ચારિત્ર અને રમણતા થાય છે.

મુમુક્ષુ :– અહીં તો વેપાર ધંધો લીધો છે.

ઉત્તર :– આ બધો વ્યવહાર, એણે ભલે લીધું હોય. આ વસ્તુ છે. અહીં તો સર્વ વ્યવહારની વાત છે. અહીં તો સર્વ વ્યવહાર. વ્યવહાર શબ્દે રાગ. જેટલો અભેદ સ્વરૂપમાંથી ભેદ રાગ થાય છે તે બધાને વ્યવહાર કહે છે. ચાહે તો અશુભ હો, ચાહે શુભ હો. અરે..! ગુણ-ગુણીના ભેદનો વિકલ્પ પણ વ્યવહાર છે. અહીં તો સર્વ વ્યવહાર, એવો પાઠ છે. આચાર્યના હૃદયમાં એકલા સ્વભાવ સન્મુખ થઈને લીનતા કરવી તે જ જેની દૃષ્ટિ છે. સમજાણું કાંઈ? એવો સમ્યગ્દૃષ્ટિ પોતાના સ્વભાવ સન્મુખમાં વ્યવહાર છોડીને ધ્યાન કરે છે, અનુભવ કરે છે અને તેમાં રહેવું તેને જ ઠીક માને છે. બહાર નીકળવું તે દુઃખ, દુઃખ.. રોગ, રોગ, રોગ જાણે છે. સમજાણું કાંઈ? આચાર્યનું હૃદય એ છે. 'छंडिवि सहु ववहारु' પોતાના નિજ સ્વરૂપની દૃષ્ટિ કરનાર પોતાના સ્વરૂપમાં રહેવા માટે વ્યવહારના વિકલ્પ છોડી દે છે. સમજાણું કાંઈ?

'તીર્થંકર સમાન યથાખ્યાતરૂપ નગ્ન દિગંબરપદ ધારણ કરવામાં આવે, શાંતભાવમાં રહીને નિર્જન સ્થાનોમાં આત્માનો અનુભવ કરવામાં આવે. સાધુપદમાં એટલો જ વ્યવહાર રહી જાય છે...' જુઓ! 'જેથી ભિક્ષાવૃત્તિ દ્વારા શરીરનું પાલન થાય અને જ્યારે ઉપયોગ આત્મિક ભાવમાં ન રહે ત્યારે શુદ્ધાત્માનું સ્મરણ કરાવનાર શાસ્ત્રોના મનનમાં અને ધર્મચર્ચામાં સ્તુતિ, વંદના, પાઠાદિ ભણવામાં ઉપયોગ લગાડવામાં આવે છે.' એ શુભ છે, પણ એ શુભને પણ છોડીને શુદ્ધમાં જાય છે.

'વ્યવહાર ધર્મધ્યાન અને ધર્મની પ્રભાવના કરવી એટલો વ્યવહાર રહે છે. આહાર, વિહાર અને વ્યવહારધર્મને પાળતા સાધુ આ વ્યવહારથી પણ ઉદાસ રહે છે.' એમાં હોંશ નથી. હોંશ સમજ્યા? ઉત્સાહ નથી. રાગ છે ને, રાગ. ઉલ્લસિત વીર્ય સ્વભાવ સન્મુખ છે, ઉલ્લસિત વીર્ય સ્વભાવ સન્મુખ છે. જે મંદ રાગાદિ છે તેમાં તેનું વીર્ય ઉલ્લસિત નથી, ઉદાસ છે. એ તરફનો આદર નથી. બહુ સારુ કર્યું, બહુ સારુ થયું, બહુ સારુ થયું એમ નથી.

www.vitragvani.com

'આત્માના પુરુષાર્થની નબળાઈથી તેમાં વર્તે છે. જેમ જેમ આત્મધ્યાનની શક્તિ વધતી જાય છે તેમ તેમ આ વ્યવહાર પણ છૂટતો જાય છે. તો પણ સાધુપદમાં એટલી અધિક આત્મરમણતાનો અભ્યાસ થઈ જાય કે એક અંતર્મુહૂર્ત કરતાં વધારે સમય આત્માના અનુભવ વિના રહેતા નથી.' 'સમાધિશતક'માં આવે છે ને? 'પૂજ્યપાદ સ્વામી'. '....' અતત્પર. વિકલ્પમાં તત્પરતા નથી. નબળાઈથી આવે, તત્પરતા નથી. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ સ્વભાવ સન્મુખમાં તેની તલ્લીનતા વારંવાર ભાવના રહે છે. સમજાણું કાંઈ? પછી લે છે. 'વ્યવહાર ધર્મ અને ક્રિયાનું પાલન છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં હોય છે. આહાર, વિહાર, નિંદ્રા...' જુઓ! એ કાર્ય છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં થાય છે, પ્રમાદભાવ છે ત્યારે (થાય છે). એ તો પ્રમાદભાવ છે. હેં?

મુમુક્ષુ :– એ તો 'કુંદકુંદાચાર્યદેવે' પાળ્યા હતા.

ઉત્તર :– પાળ્યા હતા ક્યાં, આવ્યા હતા. હોય છે, પાળે છે એની વાત કરે છે. 'કુંદકુંદાચાર્યદેવે' પણ પંચ મહાવ્રત પાળ્યા છે. તમે કહો છો કે, પંચ મહાવ્રત આસ્રવ છે. ભગવાન! આસ્રવ છે તો આવ્યા વિના રહેતો નથી એ બીજી વાત છે. પણ તેનો આદર છે? અંદરમાં તેને તે ચારિત્ર માને છે? પંચ મહાવ્રત તો આસ્રવમાં આવે છે. 'તત્ત્વાર્થ સૂત્ર'માં પંચ મહાવ્રત, અણુવ્રતને આસ્રવમાં લીધા છે.

મુમુક્ષુ :– 'ધવલ'ને આધારે સંવર છે.

ઉત્તર :– 'ધવલ'ને આધારે સંવર કર્યો જ નથી. 'ધવલ' બીજું કહે છે? એ 'જયધવલ'માં આવ્યું છે ને? પંડિતજી! એ શુદ્ધ અને શુભ વિના નિર્જરા થતી નથી, એવો પાઠ છે. પણ એ તો નિમિત્તનું કથન છે. શુદ્ધથી નિર્જરા છે ત્યાં શુભ નિમિત્તને નિર્જરામાં ગણી લીધું છે. જેમ નિમિત્તના કથનમાં બે મોક્ષમાર્ગ છે, પણ વાસ્તવિક મોક્ષમાર્ગ એક જ છે. એમ નિર્જરામાં બે ગણી લીધા છે, (બાકી) નિર્જરા એક જ છે. કથન બે પ્રકારના ચાલ્યા છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

હવે આ પંડિત-બંડિત ભેગા થઈને... આ 'બંસીધરજી' મોટા પંડિત છે, બધાને ભેગા કરીને કાંઈક કરો. તમે મોટા પંડિત છો, તમારી ઘણી પ્રસિદ્ધિ છે. પોણોસો પંડિતોને એણે ભણાવ્યા છે. અરે..! ભગવાન! આવો વખત મળ્યો, એમાં શું ઝગડા કરવા? સત્ય છે તેનો સ્વીકાર કરો, ભાઈ! ઝગડા મૂકી દો. એ બિચારા કહે છે, હોં! 'સાગર'વાળા 'મુન્નાલાલ'. બે મિનિટનું કામ છે, આ શું ઝગડો ઉપાડ્યો છે? એક ફેરી પંડિતજીને કહ્યું હતું. છાપામાં આવ્યું હતું, હોં! નિશ્ચય, વ્યવહાર, ઉપાદાન, નિમિત્ત અને ક્રમબદ્ધ પાંચ બોલ છે, બે મિનિટનું કામ છે. આટલા આટલા પૈસા, હજારો પૈસા. 'જયપુર'ની મોટી ચર્ચા, એનું પુસ્તક છપાશે. દસ હજાર ઉપર તો પૈસા જોશે. એ તો ઓલા નહિ આપે, આ આપશે પૂનમચંદજી. અરે..! ભગવાન! એ ચીજ છે? અને એટલી ચર્ચા થઈ તો બહાર આવવામાં શું વાંધો છે? લોકો વાંચે ને, એમાં શું છે? પંડિતો વચ્ચે આટલી ચર્ચા થઈ એમાં મધ્યસ્થપણે પેલા હતા, આપણા

www.vitragvani.com

મોટા પંડિત.. ચર્ચા બહાર આવે તો વાંધો શું છે? ઓલા ના પાડે છે, નહિ. આ લોકો છાપે છે, ૧૫૨ પાના આવ્યા છે. કેટલા છે? ૧૫૨ પાના આવ્યા છે.

મુમુક્ષુ :– બધું ચાલ્યું છે.

ઉત્તર :– હા, બધું ચાલ્યું છે. બધું ચાલ્યું છે, શું? એ માટે તો વાત કરીએ છીએ. અહીંયાં આવી ગયું છે, ૧૫૨ પાના છપાઈને આવી ગયા છે. અત્યારે 'ફૂલચંદજી' કામમાં છે. 'લલિતપુર'માં મકાન બનાવે છે. રોકાઈ ગયા. અમે તો વાટ જોઈએ છીએ કે કેમ આવ્યું નહિ? ૧૫૨ પાના આવી ગયા. બહારમાં વાંચો, એમાં શું છે? બન્નેની દલીલોને સાંભળશે તેમાં વાંધો શું છે? અને મોટા પંડિત તો મધ્યસ્થતામાં હતા. બહાર આવવા દ્યો, શું છે? બીવો છો શું? ચર્ચા બહાર ન છપાવો (એમ કહે છે). એમાં હાનિ-વૃદ્ધિની શું વાત છે? ચીજ શું છે તે સમજશે, વિચાર કરશે.

આ મુનિને છઠ્ઠે ગુણસ્થાનમાં 'વ્યવહાર કાર્યોમાં અંતર્મૂહુર્તથી વધારે સમય લાગે તો વચ્ચે વચ્ચે સાતમું ગુણસ્થાન ક્ષણભર માટે આત્માનુભવરૂપ થઈ જાય છે.' આહાહા..! મુનિની દશા તો પોણી સેકંડની નિંદ્રા છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં આવી જાય. જરી આહારનો વિકલ્પ (આવે એટલું). એકદમ વિકલ્પ છૂટીને સાતમામાં (આવી જાય). ઓહોહો..! આ ચારિત્રની રમણતા! સંતપણું મુનિપણું પરમેશ્વરપદમાં ભળી ગયા છે. પંચ પરમેષ્ઠી! કહે છે કે, એમને ધ્યાનની લગની લાગી ગઈ છે. આહાહા..! આહારમાં આવવું, વિકલ્પ આવે છે તો ખેદ થાય છે. અરે..! અમારો અનાહારી અમૃત ખોરાક (અને આ શું)?

મુમુક્ષુ :– મુનિ તો શુદ્ધઉપયોગમાં રહેવાની જ પ્રતિજ્ઞા કરે છે.

ઉત્તર :– પ્રતિજ્ઞા જ શુદ્ધઉપયોગની કરી છે. 'જયધવલ'માં એવું આવ્યું છે કે, મેં તો શુદ્ધોપયોગની પ્રતિજ્ઞા કરી છે. આ આહારનો વિકલ્પ આવ્યો તો મેં પ્રતિજ્ઞા તોડી છે. એવો પાઠ છે. માટે મૃત્યુ સમયે હું ફરીથી શુદ્ધોપયોગ ગ્રહણ કરું છું, પ્રત્યાખ્યાન કરું છું. એમ આવે છે. વિકલ્પ ઊઠે છે, રાગ છે, આવે છે પણ મેં તો શુદ્ધઉપયોગની પ્રતિજ્ઞા કરી છે. મારે તો શુદ્ધઉપોયગમાં રહેવું છે, એવો પાઠ છે, હોં! 'જયધવલ'માં છે. પ્રત્યાખ્યાન. મેં પ્રત્યાખ્યાન તો શુદ્ધઉપયોગમાં રહેવાના લીધા હતા. આ શું? મારા પ્રત્યાખ્યાનનો ભંગ થયો. આહાર, પાણી, બોલવું એવો વિકલ્પ આવ્યો એ તો ભંગ થયો. ફરીથી પ્રત્યાખ્યાન લઉં છું. ઓહોહો..! એવી દશા! સ્વભાવના આશ્રયે લીન થવાનો ઉપાય–માર્ગ છે. વચ્ચે રાગ આવે છે, હો, વ્યવહાર છે, બંધનું કારણથી હટવું (અને) સ્વરૂપાનુભવમાં રહેવું એ જ માર્ગ છે. કહો, સમજાણું?

'સમ્યગ્દૃષ્ટિને ગૃહત્યાગ અને સાધુપદનું ગ્રહણ ત્યારે જ થાય છે જ્યારે તેની અંદર પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયનો ઉદય ન થતાં...' એ તો કાંઈ નહિ. પુરુષાર્થ વૃદ્ધિગત થાય છે. 'દૃઢતાપૂર્વક પરિણામોની ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત કર્યા વિના કોઈ ઊંચી ક્રિયા ધારણ કરતા નથી.'

www.vitragvani.com

સમ્યગ્દૃષ્ટિ તત્ત્વજ્ઞાનપૂર્વક, ભાનપૂર્વક દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવપૂર્વક પ્રતિજ્ઞા લે છે. લોકોની સાથે વેગમાં આવીને પ્રતિજ્ઞા તત્ત્વજ્ઞાની લેતા નથી. આવ્યું હતું ને? ભાઈ! 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં. 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં આવ્યું છે, યથાશક્તિ. લોકો લઈ લ્યે છે માટે હું લઈ લઉં (એમ નહિ). મારા પુરુષાર્થની જાગૃતિ, સહજ પુરુષાર્થ કેટલો કામ કરે છે? બસ! એટલું જોવે છે. તેમાં કોઈ ભંગ ન પડે, ઉત્સાહમાં શિથિલતા ન આવી જાય. ઉત્સાહમાં શિથિલતા ન આવે કે, બહુ બોજો થઈ ગયો. એ તો બાહ્ય થઈ ગયું. અસ્થિરતા થઈ ગઈ. ખેદ થઈ ગયો. સમજાણું? ધર્મી જીવ તો પોતાના પરિણામોની ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત થયા વિના કોઈ ઊંચી ક્રિયાને ધારણ કરતા નથી.

'જ્યાં સુધી સહજ વૈરાગ્ય ન આવે તો પરિણામો અનુસાર શ્રાવક પદમાં રહીને યથા સંભવ દર્શન પ્રતિમાથી લઈને ઉદ્દિષ્ટત્યાગ નામની અગિયારમી પ્રતિમા સુધીનું ચારિત્ર પાળીને આત્માના અનુભવ માટે અધિક અધિક સમય કાઢે છે.' પહેલી પડિમા, બીજી પડિમા.. શાંતિની વૃદ્ધિ છે. જેમ જેમ અંદર શાંતિની વૃદ્ધિ થાય તેમ તેમ અનુભવમાં આગળ વધવાનો પ્રયાસ કરે છે. સમજાણું કાંઈ? પછી ઘણી વાત કરી છે.

'દેવસેનાચાર્ય તત્ત્વસારમાં કહે છે :' લ્યો!

लहइ ण भव्वो मोक्खं जावइ परदव्व बावडो चित्तो।
उग्गतवंपि कुणंतो सुद्धे भावे लहुं लहइ।।३५।।

'જ્યાં સુધી ચિત્ત પર દ્રવ્યના વ્યવહારમાં રહે છે...' આહાહા..! 'મોક્ષ પાહુડ'માં ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' કહે છે, 'परदव्वादो दुग्गई, सदव्वादो हु सुग्गई' (ગાથા–૧૬). જેટલું પરદ્રવ્ય તરફ લક્ષ જાય છે તે બધી દુર્ગતિ છે. આહાહા..! એ વ્યવહાર છે. 'सदव्वादो हु सुग्गई' પોતાનું સ્વદ્રવ્ય શુદ્ધ તરફ રુચિ–ગમન થવી તે સુગતિ છે. તેનું નામ સુગતિ છે. 'परदव्वादो दुग्गई' એવો પાઠ 'મોક્ષ પાહુડ'માં 'ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યદેવ' (કહે છે). બે પક્ષ છે. સ્વભાવ તરફ સાવધાન થવું તે મોક્ષમાર્ગ છે, પર તરફ રાગ થવો તે દુર્ગતિ છે. દુર્ગતિ નામ પોતાની ગતિ બીજા તરફ ચાલી છે. આહાહા..!

'જ્યાં સુધી ચિત્ત પરદ્રવ્યના વ્યવહારમાં રહે છે ત્યાં સુધી ભવ્ય જીવ કઠિન કઠિન તપ કરવા છતાં પણ મોક્ષ પામતો નથી.' પરદ્રવ્ય તરફના વલણમાં વિકલ્પમાં રહે છે અને અંતર નિર્વિકલ્પ અનુભવ નથી ત્યાં સુધી તેને મોક્ષ થતો નથી. 'પરંતુ શુદ્ધ આત્મિક ભાવોનો લાભ થતાં...' શુભ વિકલ્પની ક્રિયા ચાહે જેટલી હો, તેનાથી સંવર, નિર્જરા થતા નથી. માટે તેને છોડીને પોતાના શુદ્ધ ભાવોથી આત્માનો લાભ થતાં, પરમાનંદ પ્રભુ આત્માનો શ્રદ્ધા, જ્ઞાનમાં લાભ થતાં સ્થિરતા કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તે થતાં 'શીઘ્ર જ મોક્ષ પામી જાય છે.' એવો આત્મા અલ્પકાળમાં મોક્ષને પ્રાપ્ત થાય છે. સંસાર-બંસાર તેને રહેતો નથી. એ ૮૯ (ગાથા પૂરી થઈ). (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)